

γάλη» του Νίκου Καζαντζάκη. Ἡ γλώσσα του βιβλίου, γνήσια δημοτική και με πολλές ιδιοματικές λέξεις, συμβάλλει στη δημιουργία του τόσο ἐλκυστικού κλίματος μέσα στο οποίο κινείται ὁλόκληρο τὸ βιβλίο.

Ε. Ν. ΜΟΣΧΟΣ

Βασιλείου Ν. Τατάκης: «Ἀπομνημονεύματα» (βιογραφική μυθιστορία).

Ἀπὸ τὸ «Μορφωτικὸ Ἴδρυμα τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης» ἐκυκλοφόρησε πρόσφατα στὴν Ἀθήνα ἕνα ὀγκώδες τόμος (671 σελίδων) μετὰ τὰ ἀπομνημονεύματα (βιογραφική μυθιστορία) τοῦ Βασιλείου Ν. Τατάκη, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ἐπίλεκτους τῆς νεοελληνικῆς ἐκπαίδευσης καὶ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ἀξιολογότερους μελετητὲς τῆς φιλοσοφίας (καὶ τῆς ἱστορίας τῆς).

Ὁ Βασίλειος Ν. Τατάκης ἔζησε χρόνια πολλά, — ἀπὸ τὰ πρῶτα ὡς τὰ ὕστατα τοῦ αἰῶνα μας, — τὸ μαθητόκοσμο. Τὸν κόσμο τῶν Ἑλλήνων μαθητῶν καὶ σπουδαστῶν, ὡς καθηγητὴς τόσο στὴ Μέση ὡσο καὶ στὴν Ἀνώτερη ἐκπαίδευση. Γεννήθηκε τὸ 1896 στὴν κοινότητα Σινετι τῆς Ἀνδρου καὶ πέθανε στὴν Ἀθήνα τὸ 1986. Ἐγγραψε πολλὰ παιδαγωγικά καὶ ἐπιστημονικά συγγράμματα καὶ ἀφοσιώθηκε μετὰ ζήλο στὴ σπουδὴ τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης, ἰδίως τῶν βυζαντινῶν χρόνων.

Ἐνα πλῆθος βιβλίων καὶ ἐρευνητικῶν ἐργασιῶν γιὰ τὴν ἀρχαία, τὴ βυζαντινὴ (αὐτὴν κυρίως) καὶ τὴ νεοελληνικὴ φιλοσοφία, καθιστοῦν τὸν Βασίλειο Ν. Τατάκη ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀναστήματα στὸ χῶρο τοῦτο τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Ἄς ἀναφερθοῦμε σὲ μερικὰ ἀπὸ αὐτά: «Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας στὴ χριστιανικὴ σκέψη» (ἐκδ. «Γαλλικῶν Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν» - «Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν», Ἀθήνα 1960 καὶ 1989), «Μελετήματα χριστιανικῆς φιλοσοφίας», Ἀθήνα 1967, «Σκοῦφος - Μηνιάτης - Βουλγαρῆς - Θεοτόκης» (ἐκλογή κειμένων, εἰσαγωγή κ.λ.π. «Βασικὴ Βιβλιοθήκη» ἀριθ. 8, Ἀθήνα 1953), «Θέματα χριστιανικῆς καὶ βυζαντινῆς φιλοσοφίας» (ἐκδ. «Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος»), Ἀθήνα 1952, «Ὁ Σωκράτης. Ἡ ζωὴ του, ἡ διδασκαλία του», Ἀθήνα 1970 καὶ ἄλλα.

Τὰ ἀπομνημονεύματά του ποὺ ἄρχισε νὰ γράφει σὲ βαθὺ γῆρας τὸ 1973 τέλειωσαν ὕστερα ἀπὸ τρία χρόνια, τὸ 1976. Προλογισμένα ἀπὸ τὸν κ. Λίνο Γ. Μπενάκη, καλύπτουν τὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα μας καὶ ὡς τὰ ὕστερα τοῦτα χρόνια. Γραμμένα σὲ στρατὴ καὶ εὐληπτὴ νεοελληνικὴ γλώσσα ἐξιστοροῦν τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τοῦ Βασιλείου Ν. Τατάκη, κυρίως ὡς δασκάλου καὶ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Μᾶς δίνουν ἐπίσης τὸ μέτρο τῶν ἠθικῶν καὶ μεταφυσικῶν ἀναζητήσεων καὶ ἀντιλήψεῶν του. Κοντὰ στὰ καθέκαστα τῆς ζωῆς του, ὁ Βασίλειος Ν. Τατάκης, ἱστορεῖ καὶ τὸν φυσικὸ καὶ ἱστορικὸ του περίγυρο: Τὰ ἐλληνικά ἐκπαιδευτικά κυρίως πράγματα, μιλάει γιὰ πρόσωπα καὶ ἰδέες, ἀντιγυμνεῖ, θέτει ἐρωτήματα, προβληματίζεται καὶ προβληματίζει. Ἀνθρώπινες σκέψεις καὶ στιγμὲς τοῦ δασκάλου, ὅπως καταγράφονται σ' ἀπομνημονεύματά του, ἰδιαιτέρως μᾶς συγκινοῦν καὶ μᾶς ἐντυπωσιάζουν.

Τὸ βιβλίο διαβάζεται μετὰ ἀνεση: Τὴν ἀνεση ἐνὸς καλογραμμένου μυθιστορηματοῦ. Ὡς δάσκαλος ὁ Βασίλειος Ν. Τατάκης, διδάσκει πολλὰ μετὰ τὸ ἦθος του, καθὼς ἐξιστορεῖ τὴν περιπέτεια τοῦ βίου του, ἐνὸς βίου ἐπώδυνου καὶ συχνὰ φιλοσοφημένου. Ἀπὸ πρῶτο χεῖρ ὁ συγγραφέας, ἀπαριθμεῖ ἕνα πρὸς ἕνα τὰ βιώματά του, τὶς σκέψεις του, τὶς ἀντιδράσεις του, τὴν πορεία του ὡς φυσικῆς καὶ πνευματικῆς ὄντοτητας μετὰ τὸ χρόνο. Τὰ γεγονότα ποὺ περιγράφει εἶναι συχνὰ ἀμυεσα, καυτά. Περίοδοι τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, ὅπως ἐκεῖνη τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς καὶ τῆς ξενικῆς Κατοχῆς, ἱστοροῦνται μετὰ ἀπὸ τὶς βιοματικῆς ἐμπειρίες τοῦ συγγραφέα καὶ γίνονται ψηλαφητὲς, γίνονται κτῆμα μας. Νιώθει, πὼς ὁ Βασίλειος Ν. Τατάκης προσπαθεῖ νὰ μᾶς δώσει ζωντανὲς τὶς ἀναμνήσεις του καὶ τὶς ἐμπειρίες του. Πολλὰ καὶ ποικίλα θέματα, ἐξἄλλου, τὸν ἀπασχολοῦν. Ἰδίως τὰ πνευματικά. Τὸν ἀπασχολεῖ ἐπίσης καὶ ἡ πολιτικὴ σκέψη, ὅπως αὐτὴ διαμορφώθηκε στὴν Ἑλλάδα τοῦ αἰῶνα μας, καὶ οἱ ἰδεολογίες ποὺ τὴν ἐκφράζουν. Ἀλλὰ καὶ τὰ πρόσωπα, ποὺ ἔρχονται νὰ τὴν ὑλοποιήσουν. Οἱ χαρακτηρισμοὶ του καὶ οἱ ἀξιολογικὲς κρίσεις του γιὰ πολλὰ πρόσωπα καὶ θέματα τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτικοῦ καὶ πνευματικοῦ μας βίου, κερδίζουν συχνὰ τὸ ἐνδιαφέρον μας.

Τὰ χρόνια ποὺ ἔζησε καὶ ἱστορεῖ στὴ βιογραφικὴ μυθιστορία του ὁ Βασίλειος Ν. Τατάκης εἶναι ἀπὸ τὰ πρῶτα δραματικά καὶ κρίσιμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ συγγραφέας, ὅταν μιλεῖ γι' αὐτά, μιλάει μετὰ αἰσθημα εὐθύνης. Γνωρίζει, πὼς καταγράφει ἱστορικὰ γεγονότα ποὺ ἐπέδρασαν ὡς κατὰλύτες στὰ ἱστορικὰ μας πράγματα, διαμορφώνοντας τὴν πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ μας ζωὴ καὶ σκέψη. Ὁ λόγος του συχνὰ εἶναι καυτὸς καὶ ἔχει τὴν ἀξία τῆς μαρτυρίας. Ἔτσι, ὁ Βασίλειος Ν. Τατάκης, μετὰ ἀπὸ τὰ ἀπομνημονεύματά του αὐτά, μᾶς δίνει πολὺτιμες πληροφορίες, ἀλλὰ καὶ ἱστοριογραφεῖ πολλὰ καὶ ἐνδιαφέροντα πρόσωπα καὶ πράγματα τοῦ νεοελληνικοῦ βίου. Πέρα ἀπὸ τὰ προσωπικά καὶ οἰκογενειακά του περιστατικά, ὁ Βασίλειος Ν. Τατάκης, σημαδεύει τὰ καθολικότερα πολιτικά καὶ πνευματικά γεγονότα. Κατὰ κάποιον τρόπο γράφει ἱστορία ὁ συγγραφέας. Ἱστορία, ὅχι μετὰ τὴν ἐννοια καὶ τὶς διαστάσεις ἐνὸς μεταγενέστερου ἱστορικοῦ, ἀλλὰ μετὰ τὴν καθημερινὰ μικρὰ καὶ μεγάλη περιστατικά τοῦ βίου του, ποὺ συμπλέκονται μετὰ τὰ μικρὰ καὶ μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα τοῦ τόπου μας.

Ὁ Βασίλειος Ν. Τατάκης, μετὰ τὰ ἀπομνημονεύματά του ποὺ ἐκυκλοφόρησε μεταθανάτια στὸν τόπο μας, μετὰ τὴν εὐρυθμὴ καὶ σοφὴ του σκέψη, τὴν ἐλληνικότερη παιδεία του, τὸν εὐρύτερο φιλοσοφικὸ του στοχασμὸ καὶ τὴν μακρότατη πείρα του ὡς δασκάλου καὶ παιδαγωγοῦ, μᾶς δίνει ἕνα ἀπὸ τὰ καλύτερα, τὸ καλύτερο ἴσως βιβλίο του: Τὸ βιβλίο τῆς ζωῆς του καὶ τῆς ζωῆς γενικότερα. Ἐπίσης τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς του ἐλευθερίας, τῆς γλώσσας του, τῆς παιδείας του, τῶν δραματισμῶν του. Πρόκειται γιὰ ἕνα ὄρατο βιβλίο ἐνὸς Ἑλληνα παιδαγωγοῦ καὶ φιλοσοφοῦ, ποὺ ἀξίζει νὰ δοθεῖ στὴ δημοσιότητα. Μετὰ τὴν ἐκδοσὴ του καὶ τὴν κυ-

κλοφορία του τὸ «Μορφωτικὸ Ἴδρυμα τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης» μᾶς παρέδωσε ἕνα ἔργο ἄξιο, ποὺ δίνει πίστη στὶς ἀνθρώπινες ἀξίες καὶ στὸ λόγο ποὺ τὶς ἐκφράζει καὶ τὶς διακονεῖ. Πολὺ σωστὰ παρατηρεῖ στὸν πρόλογό του ὁ κ. Λίνος Γ. Μπενάκης ὅτι τὸ αὐτοβιογραφικὸ αὐτὸ ἔργο τοῦ Βασιλείου Ν. Τατάκη ἀποτελεῖ ἀκριβῶς στὶς μέρες μας ἕνα πραγματικὰ ἀναγκαῖο ἠθικὸ στήριγμα γιὰ πολλούς».

ΝΙΚΟΣ Α. ΤΣΟΥΡΑΣ

Τάκη Γιαννόπουλου: «Ἡ τρίτη ἐπιλογή».

Ποιήματά του τῆς περιόδου 1951-1991 ἐπιλέγει γιὰ τὸν τρίτο αὐτὸ τόμο ὁ ποιητῆς, προσθέτοντας καὶ νέα ἔργασιά του. Στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου ὑπάρχει μικρὸ φιλολογικὸ ὑπόμνημα ὅπου ἀναφέρονται οἱ «ἀνθολογούμενες» συλλογές καὶ ποὺ δὲν ὑπάρχει λόγος ν' ἀναφέρω. Μὰ καὶ ἡ ἐπιλογή Α' ποὺ κυκλοφόρησε τὸ 1987 περιέχει ποιήματα ποὺ ἐμπίπτουν χρονικὰ στὴν παραπάνω χρονικὴ περίοδο. Τότε γιατί ὅλο αὐτὸ τὸ μπερδεμα; Καὶ ποιά ἡ ὠφέλεια γιὰ τὸν ποιητὴ ὅταν δὲ μπορεῖ ὁ ἀναγνώστης του νὰ μορφώσει γνώμη ἀκολουθώντας τὴ χρονικὴ πορεία τῆς ἐργασίας του; Ὁ κ. Γιαννόπουλος, νομίζω, δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ «Ἐπιλογές». Ἀπὸ μιὰ φιλολογικὴ ἔκδοση τοῦ συνόλου τοῦ ποιητικοῦ ἔργου του ἔχει ἀνάγκη, ἔτσι καθὼς θὰ «ἐκτίθεται» στὸ χροῖο, ἀλλὰ καὶ στὴν προσληπτικότητα τοῦ ἀναγνώστη ὀλόκληρη ἡ λυρική προσφορά του κατὰ χρονικὴ σειρὰ γραφῆς.

Μὰ ἂς ἔρθουμε στὸ προκείμενο. Τοῦ τόμου τούτου προτάσσονται «Τὰ 13 νέα ποιήματα», γεμάτα πίκρα γιὰ τὸ ὄραμα τῆς ζωῆς ποὺ ξεθωριάζει, γιὰ τὰ νιάτα ποὺ ἀπωθῆθηκαν ἀπὸ τὸ χροῖο στὸ παρελθόν. Χαρακτηριστικὸ τοῦ κλίματος αὐτοῦ ποίημα εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἀφιερώνει στὸν μεγάλο ζωγράφο Σαλβατὸρ Νταλι ποὺ ἐξάντλησε τὴ ζωὴ του, τώρα τὸν περιμένει ἡ «ἠερωτικὴ ἀγκαλιὰ τῆς σαρκοφάγου».

Ἀκολουθοῦν «Τὰ δώδεκα ποιήματα» γιὰ τὰ ὁποῖα μιλήσαμε στὶς σελίδες τούτες ὅταν προσεγγίζαμε τὴν «Ἐπιλογὴ Β'». Τὸ κλίμα τῆς ἴδιας διάψευσης καὶ ἀπογοήτευσης καὶ σ' αὐτά. Ἀντίθετα στὰ ποιήματα τῆς παλιᾶς συλλογῆς «Πράσινο αἶμα» (1951) ὑπάρχει πνοὴ αἰσιοδοξίας καὶ ὁ ποιητῆς ἀνακαλύπτει συνεχῶς λόγους ποὺ δικαιολογοῦν τὴν ὑπαρξή. Τὸ ποίημα «Ἰκέτης στὸν ὄρθρο» εἶναι ἕνα ἄλλο δεῖγμα αὐτῆς τῆς αἰσιοδοξίας νότας.

Στὴν ἐνότητα «Ἡλιοι καὶ κάκτοι» τοῦ 1955 ὑπάρχει πολλὴ ἥρεμη νοσταλγία, πολλὴ ρέμβη, πολλὴ ὁμορφιά. Κι ὁ ἔρωτας, διακριτικὸς, συχοπερνάει ἀνάλαφρα τὰ λυρικά τοπία τῶν στίχων τῆς. Τὸ ποίημα «Ἰσόδρη», ἀλλὰ καὶ ἀρκετὰ ἄλλα, βεβαιώνουν τοῦ λόγου τὸ ἀληθές. Στὴν ἐνότητα αὐτὴ ὁ ποιητῆς δείχνεται τεχνίτης καὶ οἱ συλλήψεις του ἀποκοτῶν συχνὰ ἐνοραματικὸ βάθος.

Ἀπὸ τὴν ἐνότητα «Παραλλαγές πάνω στὸ θέμα τῆς μοναξιάς» τοῦ 1963, μᾶς σταματοῦν πολλὰ ποιήματα, ἰδίως τὰ πῦθ σύντομα ἀπ' αὐτά, ὅπου χαιρόμαστε τὸν ἐπιγραμματικὸ λόγο ποὺ ξέρει νὰ

προβάλλει οὐσίες. Διαβάζουμε:

Τὸ καλοκαίρι αὐτὸ
δὲν μυρίζει θάλασσα κι' ἥλιο·
δὺδ καλάμα λυγισμένα,
ἕνας οὐρανὸς συννεφιασμένα βότσαλα·
τὸ καλοκαίρι αὐτὸ,
δὲν εἶναι τὸ δικὸ μας.

Ἀκολουθοῦν «Τὸ βιβλίον τῆς Ἑλένης καὶ οἱ τελευταῖοι ἥλιοι» (1963) καὶ «Καλοκαίρι 1963» (1964), ἐνόητες μὲ ποιήματα ἀξιοπρόσεκτης δομῆς, ὅπου οἱ λέξεις ἐπιλέγονται προσεκτικὰ «κι ἀναχωνεύονται σ' ἕνα ἐνιαῖο πειστικὸ καὶ αἰσθητικὰ δικαιωμένο σύνολο», ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Εὐάγγελος Μόσχος. Ἡ λακωνικότητα στὴ δευτέρη ἐνότητα φτάνει στὸ μὴ περαιτέρω:

Φέρνε λουλούδια
ἄγγιζε τὰ χεῖλη τοῦ καλοκαιριοῦ,
γέμιζε τὴν ἐνδοχώρα
ζέστη.

Ἀκολουθοῦν ἡ «Ἐπάνοδος» (1982) καὶ οἱ «Ἐλεγείες» (1986), ἐνόητες ὅπου φανερόνεται τὸ ὄρισμα τοῦ τεχνίτη καὶ ὁ συντονισμὸς του μὲ τὰ γεγονότα. Κάποτε παρελάνει καὶ ἡ φύση ὡς χῶρος μυστικῆς ἀποκάλυψης. Γενικῶς ὅμως βλέπουμε τὸ ἄγρυπνο βλέμμα τοῦ κ. Γιαννόπουλου καθὼς περνᾷ ἀπὸ τὴν γενικὴ ἐποπτεία στὴ λεπτομέρεια. Κι ἀκοῦμε τὴ φωνὴ τῆς μυστικῆς ζωῆς ποὺ εἶναι ἡ φωνὴ τῆς ἠρωτικῆς εὐδαιμονίας.

Ἄς ἐλπίσουμε πῶς ὁ ποιητῆς δὲν μᾶς ἔδωσε ἀκόμη ὅσα εἶναι χρεωμένος νὰ μᾶς δώσει.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Φωτεινῆς Μυλωνᾶ-Ραϊδῆ: «Νέα Σελήνη».

Πρόκειται γιὰ μυθιστόρημα, ποὺ ἀπευθύνεται σὲ μεγάλα παιδιά, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ τὸ διαβάσει καὶ ἕνας μεγάλος καὶ νὰ ἱκανοποιηθεῖ τὸ ἴδιο, γιὰτὶ μέσα στὴν πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἱστορία, ποὺ ξετυλίγεται στὸ Μεσολόγγι τῆς δεκαετίας τοῦ '80 — εἶναι δηλ. μυθιστόρημα μὲ σύγχρονη ὑπόθεση, — εὐκόλα ἀνακαλύπτει τὸν ἑαυτὸ του ἀνάμεσα στοὺς μικροὺς ἥρωες τοῦ βιβλίου, ποὺ εἶναι παιδιά τῆς περιοχῆς, ἀνάμεσα δηλ. στὸ Θεόδωρο, ποὺ «πρωταγωνιστεῖ», τὴ Βιβή, τὸ Γρηγόρη κλπ. καὶ νὰ διαβάσει, ἀναπολώντας τὰ δικά του νιάτα, τὸ ἡμερολόγιο μὲ τὴν ἴδια λαχτῆρα τοῦ Θεοδόση — «Τὸ διάβασμα τοῦ ἡμερολογίου εἶχε τὴ μαγικὴ δύναμη νὰ τοῦ ἀνασύρει ἀπ' τὴ μνήμη ὅλες τὶς παλιᾶς εἰκόνες καὶ νὰ τὸν κάνει νὰ χάνεται σὲ σκέψεις. Τὸ νιοθε σὰ μιὰ δύναμη ὅμοια μὲ τὴ δύναμη τοῦ ἀέρα πᾶν' ἀπὸ τὴ θάλασσα. Τὸν ἀνατάρασσε ὅπως ἀναταρασσόταν καὶ κείνη...»

Ἡ Λιμνοθάλασσα καὶ τὰ ἰβάρια, οἱ ψαράδες καὶ οἱ ἀγωνίες τους, τὸ πανηγύρι τ' Ἄη Συμιοῦ, ὅλη ἡ ζωὴ τῆς πόλης καὶ τῆς ἐνδοχώρας τῆς, ἡ καθημερινότητά τῆς, ἀποτελοῦν τὸ σκηνικὸ τῆς ἱστορίας μιᾶς ἀνήσυχης ἐφηβείας μὲ ὄραμα ὅσο «μακρὺ, πικρὸ καὶ καυτὸ» καὶ ἀν εἶναι τὸ καλοκαίρι, ποὺ περ-